

PEDAGOGIKA YO'NALISHI TALABALARIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Tulyaganova Dilnoza Ravshanbekovna

TAFU "Psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7931676>

ARTICLE INFO

Received: 01st April 2023

Accepted: 14th April 2023

Online: 25th April 2023

KEY WORDS

Talabalar jamoasi, shaxslararo munosabatlar, liderlik, tobelik, qo'zg'aluvchanlik, moslashish, konformlik, konfrontatsiya, yoshlik, referent guruh, jamoa.

ABSTRACT

Hozirgi bosqichda talaba yoshining psixologik xususiyatlarini bilish oliy ta'lim psixologiyasida juda muhim va zarur hodisaga aylanib bormoqda. Talaba shaxsining shakllanishi o'z rivojlanishining ma'lum bir bosqichida bo'lgan akademik guruhda sodir bo'ladi. Shaxs rivojlanishining tabiati ko'p jihatdan shaxs kiritilgan va u birlashtirilgan guruhning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Rivojlanishda jamoa darajasiga yetgan akademik guruhlarda o'quvchilarda zamonaviy mutaxassis uchun zarur bo'lgan ijobiy shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlar mavjud. Maqolada pedagogika yo'nalishi talabalaridagi shaxslararo munosabatlarning psixologik xususiyatlari tadqiqot natijalari asosida tahlil qilinadi.

KIRISH (INTRODUCTION).

Talabalik davri - bu inson hayotining yoshlikdan kamolotga o'tish davridir. Talabalik - bu mustaqil, kattalar hayotining boshlanishi bilan ham muhim ahamiyatga ega. Talabalik davrida quyidagi yosh davrlari ajralib turadi: 16-17 yosh - erta yoshlik, 17-20 yosh - yoshlikning o'zi, 20-21 yosh - kech yoshlik. Bu yosh davrlarining o'ziga xos xususiyatlari bor, lekin ayni paytda ular ko'plab umumiy xususiyatlarga ega. B.G.Ananiev, N.V.Kuzmina, A.A.Rean, V.I.Slobodchikov, V.A.Slastenin, E.I.Stepanova va boshqa bir qator tadqiqotchilarning tadqiqotlarida muhim empirik va nazariy materiallar to'plangan, bu bizga o'quvchilarning shaxslararo munosabatlari aniqlanganligini aytishga imkon beradi, birinchidan, ma'lum bir ijtimoiy guruhning yosh xususiyatlariga ko'ra, ikkinchidan, unga xos bo'lgan faoliyat xususiyatlariga ko'ra faqlarni o'rganishga imkon yaratadi. Universitetda kasbiy tayyorgarlik kelajakdagi mutaxassisni ta'lim, ilmiy va ijtimoiy faoliyatga jalb qilish asosida amalga oshiriladi [1].

O'quv faoliyati talabaning asosiy faoliyati bo'lib, bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashning butun jarayonida eng ko'p vaqtni egallaydi. Ilmiy-tadqiqot faoliyati turli ilmiy jamoalar va birlashmalar ishida ishtirok etish jarayonida amalga oshiriladi. Pedagogika yo'nalishidagi talabalarining shaxslararo o'zaro munosabatlarni muloqot sohasidagi ijtimoiy tajribasini

sezilarli darajada boyitish, ularda ijobiy shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish imkonini beradi. Universitetda o'qish davrida talabalar estetik va bo'sh vaqtni o'tkazishda ham namoyon bo'ladilar, agar ular ijobiy yo'naltirilgan bo'lsa, yoshlarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularning shaxslararo o'zaro munosabatlari mazmunini sezilarli darajada boyitishi mumkin [2].

Universitetda tahsil olayotgan yoshlarning milliy, ijtimoiy-iqtisodiy tarkibining xilma-xilligi, ularning o'ziga xos intellektual, ijodiy salohiyati, kasbiy va umumiy madaniy qiziqishlari va qadriyat yo'nalishlarining rivojlanishi va boshqalar talaba yoshlar muhitini ancha xilma-xil qiladi. Bu xilma-xillik yoshlarning kognitiv faolligi darajasida, ularning mehnat munosabatlarini o'rnatishga yo'naltirilganligi, shuningdek, ular quradigan shaxslararo o'zaro munosabatlarning sifatli va mazmunli holatida namoyon bo'ladi. Talabalarning shaxslararo munosabatlarini qurish va rivojlantirish uchun ko'plab omillar - iqtisodiy, siyosiy, madaniy va boshqalar - universitet doirasida shakllangan muhit juda muhimdir.

Ta'lim muhiti shaxsga ta'sir qiluvchi bir qator tarkibiy bo'linmalarni o'z ichiga oladi. G.A.Kovalyov talqinida u quyidagilardan iborat: jismoniy muhit (universitet binosining arxitekturasini, unda joylashgan o'quv xonalarining o'lchamlari va boshqalar); inson omillari (talabalarning shaxsiy, maqom-rol, yoshi, milliy va boshqa xususiyatlari); o'quv dasturlari (o'qitish uslubi, monitoring va baholash xususiyatlari va boshqalar). Ta'lim muhitining barcha ko'rsatilgan tarkibiy bo'linmalarining o'quvchilarning shaxslararo munosabatlariga ta'siri kuzatilganiga qaramay, psixologiyada inson omili ularni qurishda yetakchi hisoblanadi. Bo'lajak mutaxassis shaxsi shakllanadigan birinchi va asosiy hujayra bo'lgan talabalar akademik guruhidir. Talabalar guruhi - obyektiv mavjud qonunlar, aloqa qonunlari asosida rivojlanadigan murakkab va xilma-xil ijtimoiy hodisadir. Talaba shaxsiga kuchli ijtimoiylashtiruvchi ta'sir o'quvchi muhitining o'zi, shaxsga tegishli bo'lgan talabalar guruhining xususiyatlari va boshqa mos referentlar guruhlarining xususiyatlari tomonidan amalga oshiriladi [3].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (METHODS).

Talabalar guruhida shaxslararo, hissiy va ishbilarmonlik munosabatlarini shakllantirish, rivojlantirish va o'zgartirishning dinamik jarayonlari, guruh rollarini taqsimlash va rahbarlarni rag'batlantirish va boshqalar uning xatti-harakatini tartibga solish orqali amalga oshiriladi. Talabalar guruhining yosh tarkibining bir xilligi (yoshdagi farq odatda 5 yoshdan oshmaydi) kabi xususiyatlar, qiziqishlar, maqsadlar, psixologik xususiyatlarning yosh o'xshashligini aniqlaydi va guruhning birlashishiga yordam beradi. Talabalar guruhining asosiy faoliyati o'qitish bo'lib, ta'limning uyg'unligi omillari ishlab chiqarishga qaraganda zaifroqdir, shuning uchun ba'zida bir-biriga yaqin jamoa qo'shilmaydi. Talabalar guruhlarida rasmiy va norasmiy liderlar tizimi orqali o'zini o'zi boshqarish asosida ishlaydi va o'qituvchining muayyan nazorat harakatlariga bo'ysunadi. Talabalar guruhida bunday ijtimoiy-psixologik hodisalar quyidagicha namoyon bo'ladi: "jamoatajribalari va kayfiyatlari"- jamoaning guruhdagi, atrofdagi olamdagi voqealarga hissiy munosabati; jamoaviy kayfiyat jamoa faoliyatini rag'batlantirishi yoki inhibe qilishi, nizolarga olib kelishi mumkin, optimistik, befarq yoki norozi kayfiyat bo'lishi mumkin; "jamoaviy fikrlar"- mulohazalar, jamoaviy hayot masalalari bo'yicha qarashlarning o'xshashligi, ayrim hodisalarni, guruh

a'zolarining harakatlarini ma'qullash yoki rad etish; taqlid, taklif yoki konformizm hodisalari, raqobat hodisalari o'z faoliyati natijalariga hissiy jihatdan g'ayratli bo'lgan va muvaffaqiyatga intiladigan odamlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir shaklidir [4].

Shaxslararo munosabatlar, birinchi navbatda, talabalarni bir-biri bilan bog'laydi. Universitet muhitidagi "talaba-talaba" kabi munosabatlar o'zaro munosabatlarning gorizontalar darajasini bildiradi, bu norasmiy muloqotning intensivligi, psixologik ehtiyojlarni qondirish, xarakter xususiyatlari va shaxs xususiyatlarining shakllanishi bilan tavsiflanadi. Talabalar o'rtasidagi munosabatlar - bu kasbiylashtirishning aniq vazifalari bilan to'yingan tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlar shaklidir. E.E.Sapogova ta'kidlaganidek, tengdoshlar bilan muloqot bir qator aniq vazifalarni hal qiladi. Muallifning talqinida, bu, birinchi navbatda, aniq ma'lumotlarning muhim kanali bo'lib, uni olish mumkin emas yoki negadir kattalardan olish noqulay [6].

MUHOKAMA (DISCUSSION).

E.E. Sapogovaning so'zlariga ko'ra, talabalik davrida tengdoshlar bilan muloqot yoshlar uchun maqom va rollarni o'zlashtirish, yangi ijtimoiy muhitda muloqot qilish qobiliyatlari va muloqot uslublarini rivojlantirish vositasi bo'lib qolmoqda. Shuningdek, ushbu muloqot o'ziga xos hissiy aloqa rolini o'ynashi ham muhimdir, bu guruhning o'ziga tegishliligi, avtonomligi, hissiy farovonligi va barqarorligini anglashiga yordam beradi. Talabalarining shaxslararo munosabatlarining sifati ko'p jihatdan talabalar guruhining rivojlanish darajasi bilan belgilanadi [5]. Talabalar guruhi ijtimoiy guruhlarining turlaridan biri bo'lib, jamiyatning obyektiv mavjud qonunlariga muvofiq rivojlanadi, lekin u ham o'ziga xoslikka ega. Talabalar guruhining unda o'rnatilgan shaxslararo munosabatlarga ta'sir etuvchi xususiyatlaridan quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: bilim, ko'nikmalarni o'zlashtirish va kasbiy faoliyatga tayyorlashdan iborat maqsad; asosiy faoliyat sifatida o'rganish; individual ish shakllari; vertikal munosabatlarning yo'qligi; nisbiy yosh bir xilligi; cheklangan mavjudlik davri. Talabaning turli kurslarda rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchi kurs yangi abituriyentni talabalarining jamoaviy hayot shakllariga kiritish muammosini hal qiladi. Talabalarining xulq-atvori yuqori darajadagi muvofiqlik bilan tavsiflanadi; birinchi kurs talabalari o'z rollariga tabaqalashtirilgan yondashuvga ega emaslar [7].

Ikkinchi yil - talabalarining eng qizg'in o'quv faoliyati davri. Ikkinchi kurs talabalari hayotiga ta'lim va tarbiyaning barcha shakllari intensiv ravishda kiritilgan. Talabalar umumiy tayyorgarlikdan o'tadilar, ularning keng madaniy ehtiyojlari shakllanadi. Bu muhitga moslashish jarayoni asosan tugallangan. Uchinchi kurs ixtisoslashuvning boshlanishi, talabalarining kasbiy qiziqishlarini yanada rivojlantirish va chuqurlashtirishning aksi sifatida ilmiy ishlarga qiziqishni kuchaytirish bilan xarakterlanadi. Shoshilinch ixtisoslashuvga bo'lgan ehtiyoj ko'pincha shaxsning turli xil manfaatlari doirasining torayishiga olib keladi. To'rtinchi kurs - amaliy mashg'ulotlar davrida mutaxassislik bilan birinchi haqiqiy tanishish sodir bo'ladi. Talabalarining xulq-atvori maxsus tayyorgarlikning yanada oqilona usullari va shakllarini jadal izlash bilan tavsiflanadi, talabalar tomonidan hayot va madaniyatning ko'plab qadriyatlarini qayta baholash mavjud.

Talabalar asta-sekin universitet hayotining jamoaviy shakllaridan uzoqlashmoqda. III-IV kurslarda hayot do'stini izlash muhim o'rin tutadi, o'quvchilarning ham o'quv faoliyatiga, ham

ijtimoiy faolligiga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, o'smirlik davri bolaning dunyoqarashini yo'qotish bilan tavsiflanadi va o'z kuchli tomonlari, imkoniyatlari, jamiyatda o'z "men" ni tasdiqlash, atrof-muhit bilan munosabatlariga shubha qilish vaqti keladi. Shu asosda o'quv yillari bilan solishtirganda jamoaga munosabat o'zgarib bormoqda, shaxslararo muloqotda tanlab olish, jamoaga nisbatan tanqidiylik mavjud. Faoliyat va tengdoshlar o'rtasida o'z "men" ni tasdiqlash jarayoni, Yu.A.Samarin ta'kidlaganidek, bir xil turdagi kasbiy manfaatlar asosida amalga oshirilishi bilan to'sqinlik qiladi [8]

NATIJALAR (RESULTS).

Inson mavjudligining qadriyatlarini tushunish muammosi ilmiy bilimlar doirasida keng tadbiq etilishi bilan fan rivojlanishining zamonaviy, aksiologik bosqichini belgilaydi. Inson ijtimoiy mavjudot bo'lganligi sababli uning muloqotga bo'lgan ehtiyoji ajralmas xususiyatidir. Inson jamiyatda yashash davomida mingalb ko'zga ko'rinmagan "iplar" bilan unga bog'langan bo'ladi. Shaxs boshqa odamlar bilan muloqot qilmasdan jamiyatda yashay olmaydi. Muloqotning universal tabiati munosabatlar hodisasining soddaligi to'g'risida noto'g'ri tushunchani keltirib chiqaradi. Ammo birinchi qarashda oddiy ko'rinadigan hamma narsa aslida shunday bo'lib chiqmaydi. Shaxsiy rivojlanish qiymatga yo'naltirilgan xarakterga ega. Ijtimoiy qadriyatlar tizimidan inson o'ziga faqat uning qiymat sohasini tashkil etuvchi muayyan qadriyatlarni egallaydi. Hissiy jihatdan tajribali qadriyatlar umuman xulq-atvor va faoliyatni belgilaydigan shaxsiy ma'nolarga aylanadi [9].

So'nggi yillarda jamiyat hayotining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatadigan ko'plab o'zgarishlar yuz berdi. Yuqori axloqiy salohiyatga ega, o'z faoliyati bilan stereotiplardan qochib qutula oladigan, haqiqatni o'zgartira oladigan, o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha oladigan faol, ijodiy fikrlaydigan shaxs shakllandi. Bularning barchasi o'quv jarayoniga sifat jihatidan yangi, shaxsiy yondashuvni talab qiladigan pedagogik vaziyatga ta'sir ko'rsatmasligi mumkin emas. Ta'limning dolzarb muammolarini hal qilishning usullaridan biri bu pedagoglar o'rtasida muloqot ko'nikmalarini qadriyat sifatida shakllantirish hisoblanadi. Shu boisdan, biz tomonimizdan olib borilgan tadqiqotning vazifasi ham asosan pedagogik soha vakillarining muloqot sohasida yuzaga keluvchi qadriyatlar tizimini shaxslararo munosabatlar dinamikasiga ta'siri o'rganish orqali bugungi kun ta'lim fidoyilarining samarali kasbiy faoliyatlarini amalga oshirishga ko'maklashuvchi zarur tavsiya va takliflar ishlab chiqishdan iboratdir [10]. Shaxslararo munosabatlar ko'lami bo'yicha keng faoliyat olib boruvchi ta'lim sohasi vakillarining qadriyatlari muammosi nazariy va amaliy tadqiqotlarda falsafiy, sotsiologik va psixologik jihatdan keng ko'rib chiqilgan.

Amalga oshirilgan tadqiqotimizda jami 135 nafar pedagogika ta'lim yo'nalishi bo'yicha tahsil oluvchi talabalar sinalluvchi sifatida qatnashgan bo'lib, bundan asosiy maqsad talabalar muhitida ularning shaxslararo munosabatlar tizimidagi psixologik xususiyatlarni va deterministik faktorlarni aniqlashdan iborat. Shu maqsadda, "Shaxslararo munosabat diagnostikasi" (T.Liri) hamda "O'z-o'ziga bo'lgan munosabat" (V.V.Stolin va S.R.Pantilyev) test-so'rovnomasidan foydalanishni maqsadga muvofiq deb bildik.

1-jadval

"Shaxslararo munosabat diagnostikasi" (T.Liri) metodikasining normal taqsimot qonuniga muvofiqligini tekshirish (n=135)

Ko'rsatkichlar	Z qiymat	Ishonchlilik darajasi
Liderlikka moyillik	3,135	0,000***
O'ziga ishonch.O'zini yaxshi ko'rish	4,067	0,000***
Talabchanlik.Murosasizlik.	2,056	0,000***
Ishonchsizlik.Qaysarlik	2,443	0,000***
Yon berishlik.Passiv bo'ysinuvchanlik	2,089	0,000***
Ishonuvchanlik.Itoatkorlik	1,930	0,001***
Ko'ngilchanlik	2,095	0,000***
Rahmdillik.Fidokorlik	1,998	0,001***

***- $p < 0,001$

T.Lirining "Shaxslararo munosabat diagnostikasi" metodikasining normal taqsimot qonuniga muvofiqligini tekshirish orqali olingan natijalar quyidagicha ko'rinish oldi: liderlikka moyillik shkalasi bo'yicha ($Z=3,135$; $p \leq 0,001$), o'ziga ishonch, o'zini yaxshi ko'rish shkalasi bo'yicha ($Z=4,067$; $p \leq 0,001$), talabchanlik, murosasizlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,056$; $p \leq 0,001$), ishonchsizlik, qaysarlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,443$; $p \leq 0,001$), yon berishlik, passiv bo'ysinuvchanlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,089$; $p \leq 0,001$), ishonuvchanlik, itoatkorlik shkalasi bo'yicha ($Z=1,930$; $p \leq 0,001$), ko'ngilchanlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,095$; $p \leq 0,001$), rahmdillik, fidokorlik shkalasi ($Z=1,998$; $p \leq 0,001$). Mazkur olingan natijalar ham normal taqsimlanish qonuniga muvofik noparametrik mezonlarga mos kelishi aniqlandi.

2-jadval

"O'z-o'ziga bo'lgan munosabat" (V.V.Stolin va S.R.Pantilyev) test-so'rovnomasining normal taqsimot qonuniga muvofiqligini tekshirish ($n=135$)

Ko'rsatkichlar	Z qiymat	Ishonchlilik darajasi
Ichki samimiylilik	2,528	0,000***
O'z-o'ziga ishonch	2,204	0,000***
O'zini-o'zi boshqarish.	2,530	0,000***
O'ziga bo'lgan munosabat	2,894	0,000***
O'zini baholash	2,088	0,000***
O'zini qabul qilish	2,569	0,000***
O'ziga bog'langanlik	2,214	0,000***
Ichki nizolilik	2,370	0,000***
O'zini ayblash	2,600	0,000***

***- $p < 0,001$

V.V.Stolin va S.R.Pantilyevning "O'z-o'ziga bo'lgan munosabat" test-so'rovnomasining tahlili bo'yicha esa, ichki samimiylilik shkalasi bo'yicha ($Z=2,528$; $p \leq 0,001$), o'z-o'ziga ishonch shkalasi bo'yicha ($Z=2,204$; $p \leq 0,001$), o'zini-o'zi boshqarish shkalasi bo'yicha ($Z=2,530$; $p \leq 0,001$), o'ziga bo'lgan munosabat shkalasi bo'yicha ($Z=2,894$; $p \leq 0,001$), o'zini baholash shkalasi bo'yicha ($Z=2,088$; $p \leq 0,001$), o'zini qabul qilish shkalasi bo'yicha ($Z=2,569$; $p \leq 0,001$), o'ziga bog'langanlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,214$; $p \leq 0,001$), ichki nizolilik shkalasi ($Z=2,370$; $p \leq 0,001$), o'zini ayblash ($Z=2,600$; $p \leq 0,001$). Mazkur olingan natijalar ham normal taqsimlanish qonuniga muvofik noparametrik mezonlarga mos kelishi aniqlandi.

3-jadval

“Shaxslararo munosabat diagnostikasi” (T.Liri) metodikasining jins tafovuti bo'yicha tahlili (Mann-Uittni mezon bo'yicha)

Shkalalar	Yigitlar (n=48)		Qizlar (n=87)		Statistik ko'rsatkich
	O'rtacha rang	Ranglar summasi	O'rtacha rang	Ranglar summasi	U
Liderlikka moyillik	225,81	56001,00	207,64	38829,00	21251,000
O'ziga ishonch.O'zini yaxshi ko'rish	189,11	46898,50	256,32	47931,50	16022,500* **
Talabchanlik.Murosasizlik.	219,57	54452,50	215,92	40377,50	22799,500
Ishonchsizlik.Qaysarlik	222,01	55058,50	212,68	39771,50	22193,500
Yon berishlik.Passiv bo'ysinuvchanlik	215,72	53499,50	221,02	41330,50	22623,500
Ishonuvchanlik.Itoatkorlik	222,88	55275,00	211,52	39555,00	21977,000
Ko'ngilchanlik	216,70	53742,50	219,72	41087,50	22866,500
Rahmdillik.Fidokorlik	211,56	52466,50	226,54	42363,50	21590,500

***- $p < 0,001$

“Shaxslararo munosabat diagnostikasi” (T.Liri) metodikasining jins tafovuti bo'yicha tahlilini amalga oshirganimizda quyidagi natijalar ahamiyatimizni tortdi: liderlikka moyillik shkalasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 225,81 ni, ranglar summasi 56001,00 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 207,64 ni, ranglar summasi 38829,00 ni tashkil etgan ($U=21251,000$; $p \geq 0,05$). Bu natijadan qizlarda ham, yigitlarda ham liderlikka moyillik o'rtasida ahamiyatli farq mavjud emas, degn xulosaga kelinadi. Bu hozirgi vaqtda qizlarning yigitlar kabi rahbariy lavozimlarni egallashdagi faolliklari bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin.

O'ziga ishonch darajasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 181,11 ni, ranglar summasi 46898,50 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 256,32 ni, ranglar summasi 47931,50 ni tashkil etgan ($U=16022,500$; $p \leq 0,001$). Yigitlarning qizlardan farqi shundaki, yigitlar o'zlarining shaxsiy “men”ini ularning shaxsiyati, faoliyati va muloqotini birlashtiradigan va tartibga soluvchi ichki yadro sifatida his qilishadi. Ular taqdir o'z qo'lida ekanligiga ishonishadi, ular o'zlarining ichki motivlari va maqsadlarining asosiligi va izchilligini his qilishadi. Bundan tashqari, tadqiqotimizda qatnashgan yigitlar o'zlari haqidagi his-tuyg'ularni samarali boshqara olishlariga ishonishadi. O'ziga bo'lgan ishonch darajasini o'rganish natijalariga ko'ra, shuni aytish mumkinki, yigitlar ham, qizlar ham ichki halollik va ochiqlik, o'zlariga yuqori munosabat, irodali va ishonchli shaxs sifatida munosabatda bo'lishlari bilan ajralib turadi. Subyektlar o'zlarining shaxsiyati, fe'l-atvori va faoliyati boshqalarning hurmati, hamdardligi va ma'qullanishini ilhomlantirishga qodir ekanligiga ishonchlari komil. So'ralganlar o'zini, “men”ini, ichki dunyosi boyligini ijobiy hissiy baholaydilar. Yigitlar va qizlar o'zlariga ijobiy munosabatda bo'lishadi, o'zgarish istagini sezmaydilar, o'zlarini qanday bo'lsa, shunday qabul qiladilar. Ammo qizlarda o'zini o'zi boshqarish zaif, “men” lokuslari xiralashgan, harakatlarning sabablarini, natijalarini va o'zlarining shaxsiy xususiyatlarini izlashga moyil emaslar.

Talabchanlik ko'rsatkichi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 219,57 ni, ranglar summasi 54452,50 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 215,92 ni, ranglar summasi 40377,50 ni tashkil etib, ahamiyatli farqlar kuzatilmaganligi ko'rish mumkin ($U=22799,500$; $p \geq 0,05$). Qizlar va yigitlarda shaxslararo munosabatlarda talabchanlikning deyarli ahamiyatli farqqa ega emasligi, tadqiqotimiz doirasida ishtirok etgan sinaluvchilarning bir xil status (talaba) egalari bo'lganliklari, o'quv yuklama va topshiriqlarning bir xil ko'rinish olishi bilan ham tavsiflanadi. Ishonchsizlik ko'rsatkichi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 222,01 ni, ranglar summasi 55058,50 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 212,68 ni, ranglar summasi 39771,50 ni tashkil etib, ahamiyatli farqlar kuzatilmaganligi ko'rish mumkin ($U=22193,500$; $p \geq 0,05$). Muloqot jarayonidagi shaxslararo munosabatlarda yigit va qizlar sherigiga nisbatan bir xil ishonchsizlik bildirishadi. Mazkur ko'rsatkich yuzasidan ahamiyatli farqlar mavjud emas.

Yon berishlik ko'rsatkichi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 215,72 ni, ranglar summasi 53499,50 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 221,02 ni, ranglar summasi 41330,50 ni tashkil etib, ahamiyatli farqlar kuzatilmaganligi ko'rish mumkin ($U=22623,500$; $p \geq 0,05$). Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, konformizm, muloqot jarayonida yon berishlik qizlarda yuqoriroq bo'lishi, ularning boshqalar bilan munosabatlarni yomonlashishdan qo'rqishlari, aloqalarni saqlab qolishga intilishlarining kuchliligi bilan izohlanadi. Ishonuvchanlik ko'rsatkichi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 222,88 ni, ranglar summasi 55275,00 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 211,52 ni, ranglar summasi 39555,00 ni tashkil etib, ahamiyatli farqlar kuzatilmaganligi ko'rish mumkin ($U=21977,500$; $p \geq 0,05$). Boshqa tadqiqotlar davomida isbotlanganidek, o'zaro munosabatlarda qizlar yigitlarga nisbatan ishonuvchan bo'lib, bu ularning barcha narsaga qiziquvchanliklari, ma'lumot yig'ishga moyilliklari, barcha voqea-hodisadan "boxabar" bo'lishga intilishlarining yigitlarga qaraganda moyil bo'lishlari bilan ham izohlanadi.

Ko'ngilchanlik ko'rsatkichi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 216,70 ni, ranglar summasi 53742,50 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 219,72 ni, ranglar summasi 41087,50 ni tashkil etib, ahamiyatli farqlar kuzatilmaganligi ko'rish mumkin ($U=22866,500$; $p \geq 0,05$). Tabiiyki, mazkur ko'rsatkich bo'yicha qizlar yigitlarga qaraganda yuqoriroq natijalarga erishdi. Lekin, ko'ngilchanlik darajasi bo'yicha yigit va qizlarda ahamiyatli farqlarning mavjud bo'lmaganligi, yigitlarning xarakter xususiyatlarida ham ko'ngilchanlik elementlarining ortib borayotganligi, bu tashqi emas ichki tarafga yo'nalganligi bilan izohlanishini aytib o'tish joiz, deb o'tish kerakligi bilan ham tavsiflanadi. Rahmdillik ko'rsatkichi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 211,56 ni, ranglar summasi 52466,50 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 226,54 ni, ranglar summasi 42363,50 ni tashkil etdi ($U=42363,50$; $p \geq 0,05$). Mazkur shaxslararo munosabatlarni belgilab beruvchi rahmdillik sifatining muloqot jarayonida qo'llanilishi jihatidan ham yigit va qizlarimizning natijalari o'rtasida ahamiyatli darajadagi farqlar kuzatilmaganligini ko'rishimiz mumkin. Bundan yigitlarda ham shaxslararo munosabatlar ko'lamini yaxshilash, munosabatlarni ijobiy tarafga hal qilish maqsadida ham ba'zi o'rinlarda suhbatdoshiga yon berish, uni tinglash, fikrlari, o'ylariga ijobiy reaksiya bildirish kabi holatlarning shakllanib borish tezligi yuqori bo'lmoqda, degan fikr paydo bo'ladi.

4-jadval

“O‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabat” (V.V.Stolin va S.R.Pantilyev) test-so‘rovnomasining jins tafovuti bo‘yicha tahlili (Mann-Uittni mezon bo‘yicha)

Shkalalar	Yigitlar (n=48)		Qizlar (n=87)		Statistik qiymat
	O‘rtacha rang	Ranglar summasi	O‘rtacha rang	Ranglar summasi	U
Ichki samimiylik	215,93	53551,50	220,74	41278,50	22675,500
O‘z-o‘ziga ishonch	216,18	53612,50	220,41	41217,50	22736,500
O‘zini-o‘zi boshqarish.	213,93	53054,50	223,40	41775,50	22178,500
O‘ziga bo‘lgan munosabat	204,55	50728,50	235,84	44101,50	19852,500**
O‘zini baholash	240,23	59576,00	188,52	35254,00	17676,000** *
O‘zini qabul qilish	217,11	53844,50	219,17	40985,50	22968,500
O‘ziga bog‘langanlik	200,70	49774,50	240,94	45055,50	18898,500** *
Ichki nizolilik	213,71	53000,50	223,69	41829,50	22124,500
O‘zini ayblash	221,90	55031,50	212,83	39798,50	22220,500

**** - $p < 0,01$, *** - $p < 0,001$**

Tadqiqotimiz usullaridan o‘rin olgan navbatdagi “O‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabat” (V.V.Stolin va S.R.Pantilyev) test-so‘rovnomasining jins tafovuti bo‘yicha tahlilida quyidagi ko‘rsatkichlar bo‘yicha sinaluvchilarimizning natijalari o‘rtasida ahamiyatli farqlar kuzatilganini sharhlaymiz mumkin. Yigitlar va qizlarda o‘z-o‘ziga munosabatlar tizimining shaxsning o‘ziga munosabati, o‘zini baholash va o‘ziga bog‘langanlik kabi tarkibiy qismlari o‘rtasida ahamiyatli farqlar mavjud.

O‘ziga munosabat darajasi bo‘yicha yigitlarda o‘rtacha rang ko‘rsatkichi 204,55 ni, ranglar summasi 50728,50 ni, qizlarda o‘rtacha rang ko‘rsatkichi 235,84 ni, ranglar summasi 44101,50 ni tashkil etgan ($U=19852,500$; $p \leq 0,01$). Ushbu natijalardan ko‘rinib turibdiki, yigitlarda qizlarga qaraganda o‘ziga munosabat yaxshiroq shakllangan, bu ularda o‘zini qadrlash, o‘ziga ishonch, imkoniyatlarini real baholay olish va shulardan kelib chiqqan holda professional faoliyatni tashkil etish, davom ettirish kabilarda faollik ko‘rsatishlari uchun asosiy vositalardan biri bo‘lib xizmat qilishida namoyon bo‘ladi.

Natijalar tahlilidan kelib chiqqan holda, professional mehnat faoliyati bilan shug‘ullanuvchi qizlarda ham o‘ziga munosabatlar tizimini ijobiy tarafga yo‘naltirish, imkoniyatlarini yuqori baholay olish kabi sifatlarni shakllantirish orqali ulardagi hayotiy strategiyalarni qurish mumkinligi yanada ochiq ayon bo‘lmoqda. Bularni bevosita shaxslararo idrok jarayoni orqali ta‘riflaydigan bo‘lsak, yigitlarda o‘zini tan oldirish, obro‘ qozonish motivining qizlarga nisbatan yuqori bo‘lishi, shaxslararo munosabatlarda boshqalar tarafidan salbiy baholanishga olib keluvchi omil vazifasini o‘taydi, nizolar sodir bo‘lishi darajasini tezlashtiradi.

O'zini baholash darajasi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 240,23 ni, ranglar summasi 59576,00 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 188,52 ni, ranglar summasi 35254,00 ni tashkil etgan ($U=17676,000$; $p \leq 0,001$). Qizlarda o'zini baholashning baland bo'lishi, ularning ijtimoiy fikrlar ta'siriga berilish ehtimoli yigitlarga qaraganda yuqoriroq bo'lishi bilan tavsiflanadi. Qizlarda yigitlarda bo'lgani singari tan oldirish ehtiyoji yuqori bo'lib, o'zgalarning maqtovi, ular haqida bildirgan fikrlari, ulardagi o'ziga bahoning "a'lo" bo'lishiga sabab bo'ladi. Mazkur jihatlar esa, qizlardagi qadriyatlar tizimida o'ziga ishonch, yuqori kayfiyat, e'tibor kabilarning rivojlanishiga olib keladi. Bu bir tarafdin, qizlarda harakat, faoliyat motivining o'sishiga sabab bo'lsa, ikkinchi tarafdin esa, shaxslararo idrok jarayonida bir-biri tushunmaslik, suhbatdoshidan o'zish, o'z fikrini tasdiqlatish kabilarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

O'ziga bog'langanlik ko'rsatkichi bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 200,70 ni, ranglar summasi 49774,50 ni, qizlarda o'rtacha rang ko'rsatkichi 240,94 ni, ranglar summasi 45055,50 ni tashkil etgan ($U=18898,500$; $p \leq 0,001$). O'ziga bog'langanlik va idealga erishish hissi o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirish imkoniyatlarini amalga oshirishga to'sqinlik qiladi. O'zini oshkor qilish uchun to'siq, shuningdek, shaxsiy tashvishning yuqori darajasi, atrofdagi dunyoni o'z-o'zini hurmat qilish uchun tahdid sifatida qabul qilishga moyillik bo'lishi mumkin. Qizlarda mazkur ko'rsatkichning yigitlarga qaraganda pastroq ifodalanishi, "men" tushunchasini o'zgartirishga yuqori tayyorlikni, o'zini bilishning yangi tajribasiga ochiqlikni, haqiqiy va ideal "men" o'rtasidagi moslikni izlashni belgilaydi. O'z "men" ni rivojlantirish va yaxshilash istagi qizlarda yorqinroq namoyon bo'ladi.

XULOSA (CONCLUSION).

Kishilik jamiyati rivojlanishining zamonaviy davri inson hayotining, uning shaxsiyatini shakllantirishga, ijtimoiylashuv xususiyatlariga, aqliy va jismonan sog'lom avlodni saqlash va shakllantirishga jiddiy e'tibor qaratish bilan tavsiflanadi. Shu sababli, pedagog shaxsining bugungi kundagi obro'si ortishi hisobiga ta'lim muassasalaridagi ijtimoiy-psixologik muhitni, pedagoglarni o'z mehnat jamoasi bilan kechadigan shaxslararo munosabatlarini normallashtirish- bolalarda umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish, muloqot qilish qobiliyatini shakllantirish nuqtai nazaridan o'rnak, ibrat vazifasini tom ma'noda o'tashi kerak. Psixologik va pedagogik jihatdan shaxslararo idrok ko'plab mahalliy va xorijiy psixologlar va o'qituvchilar tomonidan ko'rib chiqilgan. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, boshqa odamlarning shaxsda shakllangan tasvirlari qayta ishlanib, umumlashtirilib, ma'lum bir shaxsda ushbu odamlarga nisbatan muayyan xatti-harakatlar shakllarining rivojlanishini tartibga soluvchi ma'lumotlarga aylanadi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, shaxsni shaxslararo idrok etish va tushunish jarayonida ma'lum munosabatlar, umumlashmalar, shuningdek standartlar to'plami shakllanadi, bu esa ular bilan o'zaro munosabat jarayonida ularni ma'lum bir toifaga kiritish imkonini beradi. Ijtimoiy-perseptiv mexanizmlar, ya'ni odamlarning boshqa odamlarni tushunishi, talqin qilish va baholash usullari mavjud.

Tadqiqotimiz davomida olingan metodikalar tahliliga tayanib, shaxsning o'ziga munosabatlar tizimida jins bo'yicha ahamiyatli farqlar kuzatilib, yigitlarda o'zini tan oldirish, obro' qozonish motivining qizlarga nisbatan yuqori bo'lishi, shaxslararo munosabatlarda

boshqalar tarafidan salbiy baholanishga olib keluvchi omil vazifasini o'tashi, nizolar sodir bo'lishi darajasini tezlashtiradigan "sterjen" ekanligi isbotlandi.

References:

1. Андреева И.Н. Методологические основы изучения социально-психологического климата в академической группе вуза / И.Н.Андреева. — Минск, 1985. — С. 19–32.
2. Ковалев А.Г. Коллектив и социально-психологические проблемы руководства / А.Г.Ковалев. — М., 2001. — С. 52–56.
3. Козуб Е. Л. Особенности взаимосвязи общения и межличностных отношений в студенческих группах педагогического вуза / Е.Л.Козуб. — М., 1994. — С. 74–89.
4. Панферов В.Н. Общение и массовая информация в учебно-воспитательном процессе в вузе // Человек и общество / под ред. Б.Г.Ананьева и др. — Л., 1973. — С.55–58
Педагогика и психология высшей школы / Под ред. Юсупянц Э.А. — Ростов н/Д., 2002. — С. 528
5. Сапогова Е.Е. Психология развития человека / Е.Е.Сапогова. — М., 2001. — С. 57–90.
6. Данилова Е.Л. Особенности межличностных отношений в студенческой группе / Е.Л.Данилова. — Текст : непосредственный // Актуальные вопросы современной психологии : материалы II Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2013 г.). — Т. 0. — Челябинск : Два комсомольца, 2013. — С. 70–72. — URL: <https://moluch.ru/conf/psy/archive/81/3474/> (дата обращения: 03.04.2023).
7. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. - М.: 1999. - С. 240 -241.
8. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза в общении. - М.: 1986. - С.31 - 57.
9. Мудрик А.В. Современный старшеклассник // Хрестоматия по возрастной психологии. Учебное пособие для студентов / Сост. Л.М.Семенюк. Под ред. Д.И.Фельдштейна. - М.: Международная педагогическая академия, 1994.
10. Шаповаленко И.В. Возрастная психология. (Психология развития и возрастная психология). - М.: Гардарики, 2004.